

หัวข้อวิจัย กระบวนทัศน์เกี่ยวกับ **สิทธิมนุษยชน** ในพุทธศาสนา :
 ศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตก

ผู้วิจัย รศ. อำนวย ยัสโยธา

ปีที่ทำการวิจัย ๒๕๓๙ - ๒๕๔๐

บทคัดย่อ

ถึงแม้ว่าทางสมัชชาสหประชาชาติจะได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไว้แล้ว แต่ปรากฏว่ายังคงมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆอยู่อย่างกว้างขวางในทุกส่วนของโลก จึงทำให้เป็นที่วิตกกังวลว่าทำอย่างไรจึงจะให้การเฝ้าหาสิทธิเสรีภาพให้แก่กลุ่มพวกของตน ไม่กลายเป็นการละเมิดสิทธิของมนุษย์กลุ่มพวกอื่นในขณะเดียวกันด้วย

จากการศึกษาพบว่าตามแนวคิดแบบตะวันตกได้วางอุดมการณ์ ไว้ว่ามนุษย์แต่ละคนเกิดมามีอิสระ, มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ต่างก็มีเหตุผลและมโนธรรม มนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อกันโดยเจตนาธรรมแห่งภราดรภาพ และเมื่อวางอุดมการณ์ไว้แล้วก็ได้วางหลักการพื้นฐาน ไว้ว่า มนุษย์แต่ละคนพึงปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค เขาจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียงเพราะความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ เพศ ภาษา สีผิว หรือความคิดเห็นทางการเมืองใดๆ และเพื่อที่จะให้บรรลุอุดมการณ์ดังกล่าว จึงได้วาง หลักปฏิบัติ ไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ๓๐ ข้อ, ใน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของเด็ก ๑๐ ข้อ และในปฏิญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อหญิง ๑๑ ข้อ ในเนื้อหาทั้งหมดนี้โดย สาระแล้ว ล้วนมุ่งเน้นคุ้มครองสิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน เสรีภาพ และสิทธิในการแสวงหาความสุข ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ที่วางไว้

อย่างไรก็ตามเนื่องจากแนวคิดแบบตะวันตกตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดแบบ ปัจเจก-นิยม เสรีนิยม ทุนนิยม บริโภคนิยม ธุรกิจนิยม และวัตถุนิยม และมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ "สิทธิ" ซึ่งค่านิยมแบบนี้แม้จะมีส่วนเกื้อหนุนต่อสิทธิมนุษยชนในบางแง่ แต่ก็มีส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อการก้าวไปสู่อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนในบางแง่ด้วยเช่นกัน ฉะนั้นแนวคิดแบบนี้จึงไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริงได้

ถ้าจะพิจารณาในกระบวนทัศน์ของพุทธศาสนาดูบ้างจะพบว่าในหลักคำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น หลักธรรม กับ หลักวินัย นั้น ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องแผ้ว หรือเพื่อ ความดับทุกข์ และในหลักคำสอนดังกล่าวนี้

เลขทะเบียน.....	98004.....
วันที่.....	2-4-ค.ค. 2541.....
เลขเรียกหนังสือ	29A.3013
	๑215ก
	ค. 2

ยังมีกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชน คือพุทธศาสนาถือว่าโดยธรรมชาติมนุษย์เกิดมามีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ที่สมมติเรียกให้ต่างกันก็เพราะ “กรรม” อันเป็นการกระทำของตนเอง, ชีวิตของแต่ละคนต่างก็ประกอบขึ้นด้วยชั้น ๕ ต้องตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ และมีลัทธิที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพานเสมอกัน แต่ในแง่ของ เสรีภาพ พุทธศาสนามีทัศนะแตกต่างไปจากของตะวันตกตรงที่ถือว่า มนุษย์มิได้เกิดมามีเสรีภาพแต่เดิม ทั้งนี้เพราะถูกครอบงำด้วยทุกข์ ทั้งทุกข์ประจำสังขารและทุกข์จร ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องบำเพ็ญเพียรตามหลัก “อริยมรรคมีองค์ ๘” เพื่อเข้าถึงเสรีภาพคือหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็น เสรีภาพที่แท้จริง และบนเส้นทางดังกล่าวนี้มนุษย์จะต้องบำเพ็ญตนให้ถึงพร้อมด้วย ไตรสิกขา แล้วจะได้ชื่อว่าเป็น การรักษาดตน ให้ดีก่อน เมื่อรักษาดตนดีแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็น การรักษาผู้อื่นด้วย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ช่วยคุ้มครองสิทธิของผู้อื่นด้วย นั่นเอง ส่วนในแง่ของ ภาวะรภาพ พุทธศาสนาถือว่าในสังสารวัฏอันยาวนานสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นภราดรกัน จึงพึงเมตตากรุณาและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

เพื่อที่จะบรรลุอุดมการณ์ดังกล่าว พระพุทธองค์จึงทรงรับคนทุกวรรณะเข้าบวชในพุทธศาสนาได้ แต่เมื่อบวชเข้ามาแล้วต้องละวรรณะเดิมเข้ามาดำรงสถานะใหม่และปฏิบัติตามวินัยที่บัญญัติแล้วโดยเสมอกัน ในทาง หลักปฏิบัติ(หลักวินัย) ได้ทรงวางทั้ง อคาริยวินัย สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน และ อนาคาริยวินัย สำหรับนักบวช โดยให้ภิกษุต้องถือศีล ๒๒๗ ลิกขาบท, ภิกษุณี ๓๑๑ ลิกขาบท สามเณรและสามเณรี ๑๐ ลิกขาบท ในเนื้อหาทั้งหมดนี้ โดย สาระ แล้วล้วนมุ่งเน้น การรักษาดตน ให้ดีก่อน แล้วจะได้ชื่อว่า ช่วยรักษาผู้อื่นในขณะเดียวกันด้วย

ด้วยเหตุที่พุทธศาสนาตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่สอดคล้องกับโลกทัศน์แบบจิตนิยม, สัมพันธภาพนิยม และ มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “เมตตา” นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการแก้ปัญหาจากภายในตนเองก่อน ฉะนั้นจึงเป็นข้อเด่นที่จะช่วย “เติมเต็ม” ในข้อด้อยของแนวคิดแบบตะวันตกที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาจากปัจจัยภายนอกก่อน เพราะฉะนั้นถ้านำทัศนะของพุทธศาสนา มา “ผสม” กับแนวคิดแบบตะวันตก ก็จะช่วยแก้ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้อย่างจริงจัง และจะเป็นกุญแจนำไปสู่สันติภาพได้มากกว่า

อนึ่ง ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ คือ ทำอย่างไรจึงจะสร้างกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้มนุษย์ยึดถือเอาหลักคำสอนในศาสนาของตนมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้มากยิ่งขึ้น ถ้าทำได้ดังนี้ก็จะเป็นการใฝ่หาสิทธิเสรีภาพให้แก่กลุ่มพวกของตนเองไม่กลายเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของมนุษย์กลุ่มพวกอื่นในขณะเดียวกันด้วย

Research Title: Human Rights in Buddhist Paradigm : An Analytical
Comparison with Western Concepts.

Researcher: Associate Professor Amnuay Yasyotha

Year: 1996 -1997

Abstract

Despite the United Nation's Universal Declaration of Human Rights, violations of human rights in one way or other still exist in many parts of the world. This leads to the fundamental question of how human rights is attained by a particular group of people and at the same time it does not give rise to a violation of human rights of the other groups.

Western concepts assert that human beings are born free, with equal rights, reasons, and conscience of their own; therefore, they should treat each other in the spirit of brotherhood. Following this ideal, the fundamental concept of human beings is equality and they should be treated with affirmative action. A person must not be discriminated against because of his race, gender, language spoken, skin color, or political ideologies. In order to realize this ideal, the United Nation has issued major guidelines for the protection of human rights: **The Universal Declaration of Human Rights, the Declaration of Rights of the Child, and the Declaration of the Elimination of Discrimination Against Women**, all of which profess the individual's rights to life, property, freedom, and happiness.

The fact is that Western thoughts of human rights are derived from the concepts of **Individualism, Liberalism, Captitalism, Consumerism, and Materialism**; as a result, the relationship of human beings is viewed as based solely on the "rights". While this conceptual value undoubtedly contributes to the promotion of human rights in certain aspects, it also hinders the development of human rights in some aspects. The concept cannot be regarded as the right approach in solving the problems of the violation of human rights.

From Buddhist paradigm, the 84,000 articles in the Doctrine, which are divided into two main categories: **The Dharma** (teachings) and **the Vinaya** (disciplines), command man to do good, abstain from evil conduct, and have a pure mind; all are

meant to end sufferings in man. Furthermore, Buddhist teachings also profess equality in man. The inequality seen in him is due to "Karma" or his own action. Human's life is consisted of the Panchakkandha (the Five Aggregates), operated under the Law of Tilakkana (the Three Characteristics) and fully entitled to the achievement of Nibbhana (the Summum Bonum of Buddhism). Buddhist concept regarding freedom differs from that of the Western in that Buddhism believes that man is not born with freedom because he is influenced by Dukkata (sufferings), whether temporary or permanent. Therefore, in order to realize ultimate and real freedom, i.e., liberating oneself from suffering, man has to follow the Eight Ariyamagga (the Noble Eightfold Path). And it is on this path that man has to tread through the observance of Sikkhattaya (the threefold training). In other words, man has to commit himself to be good first; then his action will also cause others to be good as himself, i.e. to protect the rights of others. As for the concept of brotherhood, Buddhism states that during the Life Process, all creatures were brothers; therefore, they should be kind to and help each other.

To achieve this noble ideology, Lord Buddha embraced people of all classes and castes to become Buddhist monks. Once ordained into monkhood, a person has to cast away his former status quo, accept and follow the the new way of life as prescribed by the teachings. In practice, criteria for the doctrine and discipline were prescribed for both layman and clergy: 227 precepts are observed by Bhikkhus, 311 precepts by Bhikkhunis, and 10 precepts by male and female novices. In essence, the precepts preach man to be good first, and at the same time he can also make others to be good.

Buddhist teachings are based fundamentally on Idealism and Collectivism and view the relationship of human beings as based on "Meta"(loving-kindness). The teachings also emphasize on man's solution to the problems from within himself first. This is an advantage because it can 'fill' the vacuum left by the Western concepts which profess man's solution to the problems from without. Therefore, the integration between Buddhist and Western concepts will lead to a solid solution to the problems of human rights violations, and eventually it will be a key factor to peaceful society.

One fundamental question arising from this research is how best and effectively to instill doctrines of each religion into the way of life of its respective followers. If this recommendation can be carried out effectively, the end result will be that one group's freedom of rights would not become the violations of human rights of other groups.

คำนำ

แรกเริ่มทีเดียว ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเฉพาะเรื่อง “กระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา” เท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะนำไปเปรียบเทียบกับ “แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตก” แต่อย่างไรก็ตาม แต่หลังจากที่ลงมือเขียนรายงานการวิจัยไปได้บางส่วนแล้ว ได้พบความจริงว่าการกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนใดๆ โดยที่ไม่นำไปเปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตกนั้น เป็นเรื่องยากที่จะอธิบายและสื่อความหมายให้แลเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนได้ ทั้งนี้เพราะสังคมตะวันตกเป็นผู้กำหนดใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights) และกำหนด “กรอบความคิด” เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนขึ้นใช้อย่างเป็นทางการก่อน เมื่อกำหนดขึ้นใช้แล้วก็ได้กลายเป็นที่รับรู้และเข้าใจกันอย่างแพร่หลายทั้งในสังคมตะวันตกและสังคมนอกตะวันตกด้วย ฉะนั้นในการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนใดๆ จึงมักจะถูกนำไปเปรียบเทียบกับกรอบความคิดในปรัชญาสาขากว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ประกาศใช้โดยองค์การสหประชาชาติอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้นเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในการสื่อความหมาย ผู้วิจัยจึงได้กำหนดชื่อหัวข้อวิจัยเสียใหม่ว่า “กระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา : ศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตก” แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าแนวคิดแบบตะวันตกเป็น “มาตรฐานอนุการณ์แห่งสิทธิมนุษยชน” แต่อย่างไรก็ตาม หากแต่ผู้วิจัยถือว่าเป็นเพียง “มาตรฐานเพื่อการเปรียบเทียบ” เท่านั้นเอง

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคำตอบที่ได้จากผลการวิจัยนี้จะมีส่วนนำเอาหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา ออกไปสื่อสารกับโลกภายนอกได้อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น

อำนวยการ ยัสโยธา

ประกาศคุณูปการ

ด้วยอาณาภาพแห่งความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ผู้วิจัยจึงเชื่อมั่นอยู่เสมอว่า หลักคำสอนของพระพุทธองค์สามารถที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาต่างๆ ให้แก่มวลมนุษย์ได้ จึงได้ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำงานวิจัยขึ้นนี้จนสำเร็จ ฉะนั้นประกาศคุณูปการแรกสุดที่เทิดทูนไว้เหนืออื่นใดก็คือ พระคุณของพระรัตนตรัย

สิ่งแรกๆ ที่ต้องกระทำภายหลังจากที่ตัดสินใจทำงานวิจัยขึ้นนี้ คือการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความ ข้อเขียนต่างๆ ที่ปรากฏทั้งหลายได้นำเสนอไว้ก่อนแล้ว รวมทั้งการพูดคุยสอบถามจากท่านผู้รู้ทั้งหลาย ผู้วิจัยจึงรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อท่านเหล่านี้ อยู่เสมอ ในขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ทั้งจากเจ้าหน้าที่หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ ตลอดจนนิสิตนักศึกษาอีกจำนวนมาก ที่ช่วยเป็นหูเป็นตาช่วยรวบรวมข้อมูลให้ ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณท่านเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง

ในการลงแรงลงทุนเพื่อทำการวิจัย ผู้วิจัยรู้สึกมั่นใจอยู่เสมอว่าตนเองเจริญเติบโตในตำแหน่งหน้าที่อาจารย์ประจำสถาบันราชภัฏสงขลา สถาบันแห่งนี้ช่วยหล่อเลี้ยงเลือดเนื้อของผู้วิจัยตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักวิจัยสถาบันราชภัฏสงขลา ได้ให้การสนับสนุนทุนวิจัยจำนวนหนึ่ง และที่ยิ่งกว่านั้น สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ ได้จัดสรรทุนวิจัยเสริมให้อีกจำนวนหนึ่ง ทำให้ผู้วิจัยสามารถทำงานวิจัยขึ้นนี้ได้โดยไม่เดือดร้อน ผู้วิจัยจึงรู้สึกในบุญคุณของทั้งสองหน่วยงานนี้อยู่เสมอ

หลังจากที่ทำต้นฉบับงานวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว อาจารย์สุชาย อัครพันธ์ธัญกุล แห่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และอาจารย์ประสิทธิ์ ศรีสมุทร แห่งมหาวิทยาลัยทักษิณ ได้กรุณาช่วยอ่านตรวจทานต้นฉบับและวิพากษ์วิจารณ์ให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์มากมาย ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย และอีกแรงหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการทำงานวิจัยนี้เป็นอย่างยิ่ง คือ ครอบครัวของผู้วิจัยเอง ที่ช่วยรับภาระหน้าที่ด้านอื่นๆ ทั้งหมด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ทำงานนี้อย่างเต็มที่

ถ้าจะมีส่วนดีจากงานวิจัยนี้อยู่บ้าง ผู้วิจัยขอน้อมคารวะแด่พระรัตนตรัย และขออาราธนาเอาอาณาภาพแห่งพระรัตนตรัย จงช่วยดลบันดาลให้ทุกท่านทุกฝ่าย ที่เอ่ยนามมาแล้ว จงได้รับความสุขความสำเร็จโดยทั่วหน้ากัน

อำนาจ ยัสโยธา

คำชี้แจงบางประการเกี่ยวกับงานวิจัย

๑ การใช้ 'คำ' และ 'คำย่อ'

๑.๑ คำ

คำว่า 'เลือกปฏิบัติ' มีความหมายเหมือนกับ 'เลือกปฏิบัติ' แต่นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชนบางท่านอาจจะใช้สลับกันอยู่บ้าง คือ มีทั้งใช้ว่า 'เลือกปฏิบัติ' และ 'เลือกปฏิบัติ' ในงานวิจัยนี้มีใช้ทั้ง ๒ คำ ถ้าใช้ว่า 'เลือกปฏิบัติ' แสดงว่าเป็นสำนวนของผู้วิจัยเอง แต่ถ้าใช้ว่า 'เลือกปฏิบัติ' แสดงว่าใช้ตามสำนวนของนักวิชาการท่านที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิง

๑.๒ คำย่อ

(๑) คำว่า "ปฏิญญาฯ" มี ๓ ความหมาย คือ

๑ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี ค.ศ. ๑๙๔๘

๒ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของเด็ก ปี ค.ศ. ๑๙๕๙

๓ ปฏิญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อหญิง ปี ค.ศ. ๑๙๖๗

การใช้ในแต่ละที่จะสื่อถึงความหมายใดจะมีบริบทอื่นๆบอกให้ทราบ

(๒) คำย่ออื่นๆ

รธน. หมายถึง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ส่วนจะเป็นฉบับปีพุทธศักราชที่เท่าใด จะมีตัวเลขกำกับไว้

พรบ. หมายถึง พระราชบัญญัติ

ปอ. หมายถึง ประมวลกฎหมายอาญา

ปปพ. หมายถึง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ปวอ. หมายถึง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ปวพ. หมายถึง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ม. หมายถึง มาตรา เช่น ปอ.ม. ๒๑ หมายถึง ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๒๑

๒ การใช้ชื่อบุคคล, ปีศักราช และ ตัวเลข

๒.๑ ชื่อบุคคล

ชื่อบุคคลที่มาจากภาษาต่างประเทศ ผู้วิจัยใช้เป็นภาษาไทยล้วนๆบ้าง เป็นภาษาไทยโดยวงเล็บภาษาอังกฤษกำกับบ้าง หรือใช้เป็นภาษาอังกฤษล้วนๆบ้าง ทั้งนี้เพราะชื่อบุคคลเหล่านั้นบ้างชื่อ ผู้วิจัยอาศัยหลักฐานจากแหล่งข้อมูลที่นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชนได้ค้นคว้าไว้แล้ว ถ้าแหล่งข้อมูลเดิมให้ชื่อไว้ทั้งสองภาษา ผู้วิจัยก็จะให้ทั้งสองภาษา แต่ถ้าแหล่งข้อมูลเดิมให้ไว้เฉพาะภาษาหนึ่งภาษาใดเพียงภาษาเดียว ผู้วิจัยจะพยายามค้นหาชื่อจากแหล่งข้อมูลอื่นๆมาใส่ไว้ให้ครบ แต่ถ้าไม่สามารถหาได้ ก็คงชื่อไว้เพียงภาษาเดียวตามแหล่งข้อมูลเดิม

๒.๒ ปีศักราช

ในงานวิจัยนี้ใช้ปีศักราช ๒ ระบบ คือ คริสตศักราช (ค.ศ.) และพุทธศักราช (พ.ศ.) โดยถือหลักว่าเนื้อหาสาระหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับของตะวันตก จะใช้ ค.ศ. ส่วนเนื้อหาสาระหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับของพุทธศาสนา จะใช้ พ.ศ. ในบางกรณีใช้ทั้ง ค.ศ. และ พ.ศ. ควบคู่กัน

๒.๓ ตัวเลข

งานวิจัยนี้ใช้ตัวเลข ๒ ระบบ คือ เลขไทย และ เลขอารบิก โดยใช้เลขไทยเป็นหลัก เว้นแต่ข้อความที่เป็นภาษาอังกฤษ จะใช้เลขอารบิก

๓ การอ้างอิง

๓.๑ การอ้างอิงทั่วไป

จะใช้ตามหลักสากล คือ ชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง (เมืองที่พิมพ์ : สำนักพิมพ์, ปีที่พิมพ์), หน้า

๓.๒ การอ้างอิงจากพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงในงานวิจัยนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี โดยมีวิธีอ้างอิงดังนี้ พระไตรปิฎกเล่มที่/ข้อ/หน้า เช่น ไตร. ๙/๙/๙ หมายถึง พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๙ หน้า ๙

การอ้างหลักคำสอนในพระไตรปิฎก ในบางกรณี ถ้าพิจารณาเห็นว่าการอ้างจาก สำนวนในพระไตรปิฎกทั้งหมด จะเอนเอียง เพราะท่านมักอธิบายโดยใช้ภาษาซ้ำความกันมาก ผู้วิจัยจะเลี่ยงมาอ้างจากสำนวนแปลของปราชญ์ท่านอื่นที่ใช้สำนวนกระชับกว่าแต่ได้เนื้อหาสาระเท่าเดิม โดยผู้วิจัยจะบอกแหล่งที่มาของข้อมูลไว้ทั้ง ๒ แหล่ง คือ บอกไว้ว่าข้อความนี้อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่.....ข้อ.....หน้า.....เช่น ไตร. ๙/๙/๙ หมายถึง อ้างจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๙ หน้า ๙ และในขณะเดียวกันจะบอกว่าแหล่งที่มาของสำนวนแปลนั้นกำกับไว้ด้วยว่าเลือกใช้ตามสำนวนของผู้แปลชื่อ... จากหนังสือชื่อ...หน้า..... เช่น ใช้สำนวนแปลจาก พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) พุทธธรรมฉบับขยายความ หน้า ๙๙ เป็นต้น